

ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Γεώργιος Βουρνάς*

Κοινωνικός Λειτουργός

Ελένη Μαυρογένη*

Κοινωνική Λειτουργός

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια τόσο σε εθνικό όσο και σε κοινοτικό επίπεδο έχουν εφαρμοστεί νομοθετικές ρυθμίσεις για τη μείωση των διακρίσεων, το φύλο-μεταξύ των άλλων παραγόντων-εξακολουθεί να είναι ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία κοινωνικής διάκρισης. Οι γυναίκες εξακολουθούν να είναι μια ομάδα που υπόκεινται σε διακρίσεις σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Το άρθρο αυτό θα προσπαθήσει να συνοψίσει τις αιτίες που δημιουργούν και αναπαράγουν τις ανισότητες στο χώρο της εργασίας. Στο πρώτο μέρος του άρθρου γίνεται μια προσπάθεια να παρουσιαστεί η εξέλιξη της γυναικείας απασχόλησης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα τα τελευταία χρόνια (κυρίως μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1970, οπότε παρατηρείται και η σημαντική αύξηση των ποσοστών γυναικείας απασχόλησης στην Ελλάδα), καθώς επίσης και το θεωρητικό υπόβαθρο που εξηγεί τόσο την αύξηση όσο και την εκμετάλλευση της γυναικείας εργασίας.

Ενώ το πρώτο μέρος προσπαθεί να δημιουργήσει το θεωρητικό πλαίσιο ανάπτυξης, το δεύτερο προσπαθεί να επικεντρωθεί περισσότερο σε συγκεκριμένα παραδείγματα στα οποία αντικατοπτρίζεται η ανισότητα των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων. Η μερική απασχόληση και η μη-μισθωτή εργασία των γυναικών στην Ελλάδα για παράδειγμα αντιμετωπίζεται ως απόρροια των κοινωνικών σχέσεων που θέλουν τη γυναίκα να μετέχει τόσο στη μισθωτή εργασία όσο και στην κοινωνική αναπαραγωγή των σχέσεων παραγωγής. Η γυναικεία εργασία θεωρείται δευτερεύουσα και ο χαμηλός βαθμός εξειδίκευσης και επαγγελματικής κατάρτισης των γυναικών τις κάνει πιο τρωτές στις τεχνολογικές εξελίξεις και τον εκσυγχρονισμό της παραγωγής σε σχέση με τους άντρες.

* Απόφοιτοι του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Πατρών και κάτοχοι πτυχίου MA in Social and Community Work Studies του Πανεπιστημίου Bradford της Αγγλίας.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ - ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Για την κατανόηση της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας, θεωρείται σκόπιμη η παράθεση επίσημων στοιχείων που αφορούν την γυναικεία απασχόληση, όπως αυτά διαμορφώθηκαν τα τελευταία χρόνια στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Για την περίοδο 1973-1986, η Κοινότητα είχε αποτύχει να δημιουργήσει αρκετές θέσεις εργασίας για όσους εισέρχονται στην αγορά εργασίας, χωρίς ταυτόχρονα να προκαλέσει ανεργία ανάμεσα σε αυτούς που ήδη εργάζονταν (CEC, "Employment in Europe", 1990).

Το ποσοστό ανεργίας είχε δραματικά αυξηθεί στις περιόδους που ακολούθησε τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις (με εξαίρεση την Ελλάδα και την Ισπανία). Ανάμεσα στο 1973 και το 1976, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε από 2,4% σε 5% και ανάμεσα στο 1980 και 1986 από 5,8% σε 11% (CEC, "Urban Development" in Social Europe Supplement, 1/1992).

Σύμφωνα με την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, το ποσοστό απασχόλησης αυξάνεται συνεχώς στα κράτη-μέλη της ΕΟΚ μετά το 1986. Στην περίοδο 1985-1987, η ανεργία έπεσε στο 9% και δημιουργήθηκαν περίπου 4,8 εκατομμύρια θέσεις εργασίας. Από τότε μικρή βελτίωση έχει σημειωθεί. Τα χαρακτηριστικά αυτών των νέων θέσεων εργασίας είναι α) η κάλυψη των θέσεων έγινε από νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας και όχι από ανέργους β) ότι περισσότερο από 35% αυτών των θέσεων εργασίας ήταν μερικής απασχόλησης (part-time) και γ) ότι η πλειοψηφία των νέων θέσεων εργασίας, τόσο ολικής (full-time), όσο και μερικής (part-time) απασχόλησης, είχαν καλυφτεί από γυναίκες (2,8 εκατομμύρια θέσεις στο σύνολο των 4,8 εκατομμυρίων αυτών των θέσεων (CEC, "Urban Social Development" in Social Europe Supplement, 1/1992).

Στην Ελλάδα, η ετήσια αύξηση στην απασχόληση για την περίοδο 1983-1988 ήταν σαφώς μεγαλύτερη για τις γυναίκες (1,93%) από ότι για τους άντρες (0,16%). Ταυτόχρονα, η αύξηση ήταν μεγαλύτερη από το μέσο όρο στις χώρες της ΕΟΚ (1,83%). Επίσης, υπήρχε μεγαλύτερη αύξηση στο ποσοστό απασχόλησης για τις γυναίκες ηλικίας 25-49 ετών στην Ελλάδα (3,14%) από ότι στην ΕΟΚ. Παρόλα αυτά, το συνολικό ποσοστό απασχόλησης για την ίδια ομάδα ηλικιών ήταν το 1989 51,5% στην Ελλάδα και 63,7% στην ΕΟΚ (CEC, "Women of Europe", No 36, 1992).

Συμπερασματικά, βλέπουμε ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 υπάρχει μια σημαντική αύξηση στο ποσοστό απασχόλησης των γυναικών σε όλες τις χώρες της ΕΟΚ και ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Παρά όμως την ποσοτική αυτή αύξηση, οι δομικές ανισότητες που δημιουργούν τις διακρίσεις σε βάρος των γυναικών εξακολουθούν να υφίστανται με αποτέλεσμα οι γυναίκες να κατευθύνονται σε τομείς απασχόλησης που θεωρούνται περιθωριακά και χαμηλόμισθα.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα υποστηρίζει με έμφαση την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, από τη στιγμή που το κοινωνικό σύνολο επιβαρύνεται οικονομικά για την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση των μελών της, η μη

χρησιμοποίηση του διαθέσιμου γυναικείου εργατικού δυναμικού μεταφράζεται σε μια τεράστια απώλεια χρημάτων και ανθρωπίνου δυναμικού (CEC, "Social Europe", 1/1989).

Η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αναγνωρίζει ότι η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι επίσης πολύ σημαντική αφού ο πληθυσμός της Ευρώπης (κυρίως στις χώρες της ΕΟΚ) συρρικνώνεται. Η Επιτροπή συμπεραίνει ότι το ποσοστό στο οποίο οι γυναίκες θα συμμετέχουν στην αγορά εργασίας εξαρτάται από τη γενικότερη υποδομή που θα επιτρέψει τόσο στις γυναίκες όσο και στους άντρες να συνδυάσουν την εργασία με την οικογενειακή ζωή (CEC, "Employment in Europe", 1990).

Αυτό που αγνοεί η παραπάνω θέση είναι η ύπαρξη μηχανισμών περιθωριοποίησης της γυναικείας εργασίας. Οι μηχανισμοί βασίζονται στον αποκλεισμό των γυναικών από την απόκτηση δεξιοτήτων, γνώσεων ή/και τεχνικών ικανοτήτων, με αποτέλεσμα οι περισσότερες να οδηγούνται σε περιθωριακά, κακοπληρωμένα ή αποκλειστικά γυναικεία επαγγέλματα (Bailey, 1992).

Η ανάπτυξη και η διατήρηση των μηχανισμών περιθωριοποίησης είναι δυνατόν να εξηγηθούν τόσο σε σχέση με τις ανάγκες της καπιταλιστικής οικονομίας, όσο και με τη διατήρηση των πατριαρχικών δομών. Καταρχήν, οι ανάγκες της πατριαρχίας και του καπιταλισμού σε σχέση με το ρόλο της γυναίκας, μέχρι ενός βαθμού, αντικρούονται. Όσον αφορά τον καπιταλισμό, η γυναικεία εργασία, από τη στιγμή που είναι φθηνή, έχει σημαντική θέση στη διαδικασία καπιταλιστικής συσσώρευσης. Από την άλλη, η πατριαρχία έχει βασικό συμφέρον από την εκμετάλλευση της μισθωτής εργασίας της γυναίκας στο σπίτι και τον τονισμό του ρόλου της σαν μητέρα.

Η Rubery (1988), κάνοντας μια προσπάθεια να συνδυάσει τις ανάγκες του καπιταλισμού και της πατριαρχίας, ανέπτυξε τρεις βασικές υποθέσεις σε σχέση με τη γυναικεία εργασία. Η πρώτη βασίζεται στην κλασσική Μαρξιστική εξήγηση του εφεδρικού δυναμικού (reserve labour army). Σύμφωνα με αυτήν την υπόθεση, οι γυναίκες εισέρχονται στην αγορά εργασίας σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης ή κρίσιμων καταστάσεων (πόλεμος, μετανάστευση κλπ.). Η πρώτη αυτή υπόθεση εξηγεί την αύξηση της γυναικείας εργασίας στις περισσότερες χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου κατά τη διάρκεια και αμέσως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Η δεύτερη υπόθεση, αυτή της "αντικατάστασης" (substitution hypothesis), εξηγεί την ανάγκη γυναικείας εργασίας σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Σύμφωνα με αυτήν την υπόθεση, κατά τη διάρκεια της κρίσης στις οικονομίες της δυτικής Ευρώπης, και με δεδομένη την ανάγκη για συνεχώς αυξανόμενη καπιταλιστική συσσώρευση, οι εργοδότες απευθύνονται σε άλλες μορφές φθηνού εργατικού δυναμικού όπως οι γυναίκες και οι μετανάστες.

Η τρίτη και τελευταία υπόθεση αφορά την πατριαρχία (segregation hypothesis). Οι κοινωνικές διακρίσεις με βάση το φύλο έχουν σαν αποτέλεσμα την δημιουργία εμποδίων στην ελεύθερη κινητικότητα ανάμεσα στα επαγγέλματα. Αυτό σημαίνει ότι δημιουργούνται στερεότυπα σε σχέση με την ύπαρξη "αντρικών" και "γυναικείων" επαγγελμάτων.

Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με την Witz (1992), οι πατριαρχικές δομές της κοινωνίας έχουν δημιουργήσει

τόσο μηχανισμούς απόκλεισης (exclusionary mechanisms ή κάθετη διάκριση), όσο και διαχωριστικούς μηχανισμούς (demarkation mechanisms ή οριζόντια διάκριση), που κάνουν δυνατό το φυλετικό διαχωρισμό (segregation) στην εργασία. Οι πρώτοι μηχανισμοί αποσκοπούν στο να κάνουν τις γυναίκες μια τάξη ατόμων αποκλεισμένων από την απόκτηση δεξιοτήτων και γνώσεων. Με τον τρόπο αυτό, οι γυναίκες τείνουν να καταλάβουν “περιθωριακές” ή με χαμηλή αμοιβή εργασία (π.χ. ανειδίκευτες εργάτριες). Επιπρόσθετα, οι διαχωριστικοί μηχανισμοί δημιουργούν εμπόδια ανάμεσα στα επαγγέλματα ώστε να κατευθύνονται σε αυτά που συνήθως χαρακτηρίζονται “γυναικεία” (π.χ. νοσοκόμες).

Ο φυλετικός διαχωρισμός της εργασίας επιτείνεται από το γεγονός (ή είναι αποτέλεσμα) ότι αναμένεται οι γυναίκες να έχουν ρόλο τόσο στη μισθωτή όσο και στην άμισθη εργασία, δηλαδή να λαμβάνουν μέρος τόσο στην παραγωγή (οικονομία), όσο και στην κοινωνική αναπαραγωγή (οικογένεια).

Στην Ελλάδα, η ύπαρξη μηχανισμών οριζόντιας διάκρισης είναι έκδηλη κυρίως στον καταμερισμό της απασχόλησης των γυναικών στους παραγωγικούς τομείς.

Η κατανομή της συνολικής απασχόλησης το 1990 στην Ελλάδα ήταν 25,3% στην γεωργία 27,5% στη βιομηχανία και 47,1% στις υπηρεσίες (Eurostat, Basic Statistics of the Community, 1992). Ταυτόχρονα, οι γυναίκες συμμετείχαν σε μεγαλύτερο βαθμό στη γεωργία (37,4%), τομέας που θεωρείται στην Ελλάδα σχετικά υποανάπτυκτος από ότι στη βιομηχανία (17,3%) ή στον τομέα των υπηρεσιών (45,3%) (CEC, “Women of Europe” No 30, 1989). Ο κάθετος διαχωρισμός είναι εμφανής στα διαφορετικά επίπεδα μισθών στον ίδιο τομέα εργασίας, όπως φαίνεται στον πίνακα 1 και 2.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Μέσο Μηνιαίο εισόδημα μη-Χειρωνακτών Εργατών (δρχ.), 1988

Βιομηχανίες	Άντρες	Γυναίκες	Σύνολο
Εργοστάσια	126,318	84,990	117,001
Εξόρυξη στερεών καυσίμων	192,796	149,679	187,933
Διύλιση καυσίμων	149,004	96,465	187,933
Υφαντουργία	118,373	85,044	108,205

Πηγή: Eurostat-Earnings, 1/1989.

ΠΙΝΑΚΑΣ II

Μέσο Ωρομίσθιο Χειρωνακτών Εργατών (δρχ.) 1988

Βιομηχανίες	Άντρες	Γυναίκες	Σύνολο
Εργοστάσια	499	390	451
Εξόρυξη στερεών καυσίμων	—	629	—
Διύλιση καυσίμων	586	390	566
Υφαντουργία	508	431	462

Πηγή: Eurostat-Earnings, 1/1989.

Συμπερασματικά, οι κυβερνήσεις των περισσότερων χωρών της δυτικής Ευρώπης προσπαθούν να προωθήσουν τη γυναικεία απασχόληση ως μια από τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την αύξηση της παραγωγής. Παρά όμως την προώθηση νομοθετικών μέτρων και την αύξηση του ποσοστού απασχόλησης, η ύπαρξη μηχανισμών αποκλεισμού και διαχωρισμού εντείνουν τη διάκριση σε βάρος των γυναικών στο χώρο της εργασίας. Οι διακρίσεις αυτές γίνονται κατανοητές στους τομείς της γυναικείας ανεργίας, της μερικής απασχόλησης και της γεωργίας.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΑΝΕΡΓΙΑ

Παρότι η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας αυξάνεται συνεχώς στην ΕΟΚ - όπως και στην Ελλάδα - οι γυναίκες είναι την ίδια στιγμή περισσότερο ευάλωτες στην ανεργία. Διακρίσεις και διαχωρισμοί συνεχίζουν να κυριαρχούν. Έτσι, ενώ ο αριθμός των γυναικών που εργάζεται σήμερα αυξάνεται, συγχρόνως το ποσοστό ανέργων γυναικών είναι μεγαλύτερο σε σχέση με αυτό των αντρών (CEC, "Women of Europe", No 36, 1992). Ειδικότερα στην Ελλάδα, η ανεργία των γυναικών είναι διπλάσια από αυτή των αντρών (πίνακας 3).

ΠΙΝΑΚΑΣ III
Ποσοστό Ανεργίας στην Ελλάδα - Ετήσιος Μέσος Όρος

	Άντρες	Γυναίκες	Σύνολο
1989	4,6%	12,4%	7,5%
1990	4,3%	11,7%	7,0%
1991 (Απρίλιος)	4,3%	11,7%	7,0%

Πηγή: * Eurostat-Population and Social Conditions Employment, October, 1992

* Eurostat-Basic Statistics of the Community, 1992.

Το γεγονός ότι η ανεργία στις γυναίκες παραμένει σε υψηλότερα επίπεδα από ότι για τους άντρες, οφείλεται όπως είδαμε πιο πάνω στο ότι οι γυναίκες συγκροτούν μια ομάδα που αποκλείεται από την απόκτηση δεξιοτήτων και τεχνικών ικανοτήτων. Επομένως, κατευθύνονται σε επαγγέλματα χαμηλής εξειδίκευσης τα οποία είναι τρωτά σε περικοπές και απολύσεις σε περιόδους οικονομικών κρίσεων. Συνεπώς, οι γυναίκες είναι περισσότερο εκτεθειμένες στις τεχνολογικές εξελίξεις που έχουν εισαχθεί στους χώρους εργασίας και κυρίως στον τριτογενή τομέα παραγωγής (Cedepof, Equal Opportunities and Vocational Training, 1992; Bailey, 1992).

Σε οκτώ από τις χώρες της ΕΟΚ (περιλαμβανομένης και της Ελλάδας), τα ποσοστά ανεργίας και ειδικά της μακρόχρονης (ανεργίας που διαρκεί πάνω από ένα χρόνο) είναι μεγαλύτερα για τις γυναίκες από ότι για τους άντρες. Τα ποσοστά ανεργίας για τις γυναίκες κάτω των 25 χρόνων είναι δραματικά υψηλά στη νότια Ευρώπη: 43% στην Ισπανία, 39% στην Ιταλία και 34% στην Ελλάδα. Η εκπαίδευση φαίνεται να μην είναι

ικανοποιητικός παράγοντας για να διαφυλάξει τις γυναίκες από την ανεργία. Αντίθετα, η εκπαίδευση διαφυλάσσει τις γυναίκες από την αδράνεια παρά από την ανεργία. Η εξίσωση ότι όσο υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης ενός ατόμου τόσο λιγότερες οι πιθανότητες να είναι άνεργο, δεν έχει την ίδια εφαρμογή στους άντρες και στις γυναίκες (CEC, "Women of Europe", No 36, 1992).

Επιπλέον οι πατριαρχικές δομές της κοινωνίας υπογραμμίζουν ως βασικό ρόλο της γυναίκας αυτόν της συζύγου και της μητέρας. Η γυναικεία εργασία θεωρείται συμπληρωματική για το οικογενειακό εισόδημα. Επομένως, για τις γυναίκες είναι πιο δύσκολο να έχουν επαγγελματική συνέχεια αναπόσπαστη από τις οικογενειακές υποχρεώσεις (Dominelli, 1988; Novak, 1988). Συνεπώς, αναγκάζονται να διακόψουν την εργασία τους ή να αναζητήσουν εναλλακτικές λύσεις που να τους επιτρέπουν τον συνδυασμό των ρόλων εργαζόμενης και μητέρας. Μία από αυτές τις λύσεις είναι και η μερική απασχόληση όπως θα δούμε παρακάτω.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (PART-TIME)

Επιπρόσθετα στο υψηλό ποσοστό ανεργίας, οι γυναίκες συμμετέχουν σε μεγαλύτερο ποσοστό στη μερική απασχόληση. Το συνολικό ποσοστό της τελευταίας (για το σύνολο των χωρών της ΕΟΚ) είναι 23% ενώ για τις γυναίκες το ποσοστό αυτό πλησιάζει το 28% της συνολικής απασχόλησης. Παρότι για ένα μεγάλο μέρος αυτών των εργαζομένων η μερική απασχόληση είναι προσωπική προτίμηση, για τους υπόλοιπους αποτελεί μάλλον ανάγκη παρά επιλογή (CEC, "Employment in Europe", 1990). Στοιχεία από έρευνες δείχνουν ότι στην Ελλάδα το 78% των μερικώς απασχολούμενων εργατών θα προτιμούσαν εργασία σε μόνιμη βάση. Ταυτόχρονα, το αντίστοιχο ποσοστό για τις χώρες της ΕΟΚ είναι μόλις 38% (CEC, "Social Europe Supplement", 4/1991).

Από το συνολικό ποσοστό γυναικείας απασχόλησης στην Ελλάδα το 1986, το 10,3% ήταν στη μερική απασχόληση (CEC, "Women of Europe" 1989). Το ποσοστό αυτό, ενώ είναι χαμηλότερο από το αντίστοιχο των άλλων χωρών της ΕΟΚ, είναι διπλάσιο σε σχέση με το ποσοστό των αντρών εργαζομένων στην Ελλάδα (Bailey, 1992). Η πλειονότητα των γυναικών που εργάζονται part-time είναι αγρότισσες ή οικογενειακοί βοηθοί (CEC, "Employment in Europe" 1992; Bailey, 1992).

Η απάντηση στο γιατί οι γυναίκες απευθύνονται στη μερική απασχόληση φαίνεται να βρίσκεται στο γεγονός ότι δέχονται ισχυρές κοινωνικές πιέσεις ώστε να συνδάζουν την οικιακή και τη μισθωτή εργασία. Και ενώ στην Ελλάδα οι παντρεμένες γυναίκες δουλεύουν το ίδιο ποσοστό με τις ανύπαντρες (Bailey, 1992), οι οικογενειακές υποχρεώσεις οδηγούν τις πρώτες σε εργασίες που χαρακτηρίζονται από ελαστικότητα στο ωράριο. Για την Ελλάδα και την Πορτογαλία το φαινόμενο επιτείνεται από το κυλιόμενο ωράριο των σχολείων (CEC, "Employment in Europe", 1990).

Τέλος, το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ελληνίδων που απασχολούνται σε part-time εργασίες συγκεντρώνεται στη γεωργία, επιβεβαιώνει το διαχωρισμό και την ανισότητα που υφίστανται οι γυναίκες, αφού η γεωργία είναι ένας τομέας με χαμηλή οικονομική απόδοση (Bailey, 1992).

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

Η ταυτότητα των γυναικών που εργάζονται στη γεωργία εξαρτάται περισσότερο από την οικογενειακή τους κατάσταση, παρά από την εργασία που προσφέρουν. Με αυτόν τον τρόπο, ισχυροποιούν την πατριαρχική αντίληψη ότι ο πρωταρχικός ρόλος της γυναίκας είναι αυτός της συζύγου-μητέρας και όχι της εργαζόμενης (CEC, "Women of Europe", No 29, 1988). Το 1983, σε όλες τις χώρες της ΕΟΚ, υπήρχαν τέσσερις κατηγορίες αγροτισσών:

- α) γυναίκες αρχηγοί αγροκτημάτων (women farm heads) 62,000
- β) γυναίκες-οικογενειακά μέλη που προσφέρουν αγροτική εργασία σε μόνιμη βάση (full-time) 566.000
- γ) γυναίκες - οικογενειακά μέλη που εργάζονται σε μη-μόνιμη βάση (part-time) 322,000
- δ) γυναίκες-μισθωτά μη-οικογενειακά μέλη 70,000 (CEC, "Women of Europe", No 29, 1988).

Υπολογίζεται ότι το μεγαλύτερο μέρος των αγροτισσών (κυρίως κατηγορίες β και γ), προσφέρουν μη αμοιβώμενη εργασία στα οικογενειακά αγροκτήματα ή άλλη μορφή αγροτικής εργασίας. Στην Ελλάδα το 1977 στην κατηγορία αυτή ανήκαν 400,000 γυναίκες (CEC "Women of Europe", No 16, 1980).

Σε τέσσερις χώρες της ΕΟΚ (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Πορτογαλία), η γεωργία αποτελεί έναν από τους βασικότερους τομείς γυναικείας απασχόλησης. Στην Ελλάδα όμως, το φαινόμενο είναι πιο έντονο. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, το 32,3% της συνολικής απασχόλησης ήταν στον τομέα της γεωργίας (CEC, "Women of Europe", No 30, 1992), ενώ το 1986 το αντίστοιχο ποσοστό στις χώρες της ΕΟΚ ήταν 7,5% (Bailey, 1992).

Επιπρόσθετα η γεωργία στην Ελλάδα θεωρείται ότι βρίσκεται σε στάδιο υποανάπτυξης. Τα δομικά και παραγωγικά προβλήματα όπως η μικρή και κατακερματισμένη αγροτική ιδιοκτησία και ο παραδοσιακός τρόπος παραγωγής που βασίζεται στην προσφερόμενη από τα μέλη της οικογενείας εργασία, υπογραμμίζουν αυτήν την υποανάπτυξη. Το χαμηλό επίπεδο της γεωργικής παραγωγής αναγκάζει πολλές ελληνίδες αγρότισσες να αφιερώνουν το χρόνο τους στη χειροτεχνία και στον αγρο-τουρισμό σαν επιπρόσθετη απασχόληση, προκειμένου να συμπληρώσουν το οικογενειακό εισόδημα (CEC, "Women of Europe" No 26, 1988).

Αξίζει να σημειωθεί ότι μόλις το 1986 οι αγρότισσες θεωρήθηκαν ως αυτο-απασχολούμενες εργαζόμενες και έχουν δικαίωμα σε σύνταξη στην ηλικία των 65 χρόνων. Όμως, το ποσό της σύνταξης θεωρείται μηδαμινό (CEC, "Women of Europe", No 29, 1988).

Με τον τρόπο αυτό εντείνεται η οικονομική καθώς και η κοινωνική τους εξάρτηση και επιβεβαιώνεται η αρχική πρόταση ότι κυρίως και πάνω από όλα, η ταυτότητα τους προσδιορίζεται από την οικογενειακή τους κατάσταση και όχι από το γεγονός ότι είναι παραγωγικά άτομα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σημαντικές αλλαγές σε νομοθετικό και διοικητικό-κυβερνητικό επίπεδο, στην Ελλάδα και στην ΕΟΚ,

τείνουν να υποστηρίξουν τη μείωση των διαφορών ανάμεσα στα δύο φύλα. Όμως, διαφορές και διακρίσεις υφίστανται ακόμα. Οι διακρίσεις αυτές είναι κυρίως το αποτέλεσμα δομικών διακρίσεων που επιτείνεται από τον ιδεολογικό και κοινωνικό καταμερισμό διαφορετικών ρόλων στα δύο φύλα. Οι δομικές αυτές διακρίσεις αντανakλούν τόσο την ανάγκη της παραγωγικής διαδικασίας και της εκμετάλλευσης της γυναικείας εργασίας, όσο και τις παγιωμένες αντιλήψεις για το διπλό ρόλο των γυναικών στην κοινωνία που καλύπτουν ανάγκες της πατριαρχίας.

Το ποσοστό αύξησης της γυναικείας εργασίας δεν πρέπει να αποτελεί ένδειξη για μείωση των διακρίσεων. Η επαγγελματική πορεία των γυναικών παραμένει δυσμενέστερη από αυτή των αντρών. Οι γυναίκες φαίνεται να διαβαίνουν πιο εύκολα το σκαλί της ανεργίας, αφενός λόγω της χαμηλής εξειδίκευσης και επαγγελματικής κατάρτισης που έχουν και αφετέρου λόγω της ιδεολογίας ότι οι γυναίκες δεν θεωρούνται “αρχηγοί” της οικογένειας αλλά παράλληλα επωμίζονται τα οικογενειακά βάρη.

Ο ρόλος των γυναικών στην Ελλάδα θεωρείται πρωταρχικά αυτός της μητέρας-συζύγου. Συνεπώς, πολλές ελληνίδες προσπαθώντας να ανταποκριθούν στην ανάγκη για εργασία όσο και στον κοινωνικό τους ρόλο ως μητέρες και σύζυγοι, αναζητούν εργασίες με ελαστικό ωράριο ή μερική απασχόληση. Επίσης, τα επίσημα στοιχεία δείχνουν ότι μία στις τρεις ελληνίδες εργάζονται στη γεωργία. Όμως, οι ελληνίδες αγρότισσες προσφέρουν εργασία (part-time ή full-time) στα πλαίσια της οικογενειακής παραγωγής χωρίς αμοιβή, και επομένως στερούνται προσωπικών εισοδημάτων. Τέλος, η γεωργία στην Ελλάδα είναι χαμηλής αποδοτικότητας και οδηγεί πολλές γυναίκες στα όρια της φτώχειας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bailey, J. (eds), (1992), **Social Europe**, Longman, London.
- CEDEPOF, (1992), **Equal Opportunities and Vocational Training**, Berlin.
- CEC, (1980), “Women and Greece, Welcome”, **Women of Europe**, No 16.
- CEC, (1988), “Women in Agriculture”, **Women of Europe**, No 29.
- CEC, (1989), **Social Europe**, No 1.
- CEC, (1989), “Women in Graphics”, **Women of Europe**, No 30.
- CEC, (1990), **Employment in Europe**.
- CEC, (1992), “Working Time, Employment and Production Capacity”, **Social Europe Supplements**, No 4.
- CEC, (1992), **Employment in Europe**.
- CEC, (1992), “Urban Social Development”, **Social Europe Supplements**, No 1.
- CEC, (1992), “The Position of Women in the Labour Market”, **Women of Europe**, No 36.
- Dominelli, L., (1988), “Thatcher’s Attack on Social Security: Restructuring Social Control” **Critical Social Policy**, Issue 23, Vol. 8.
- EUROSTAT, (1989), **Earnings**, No 1.

EUROSTAT, (1990), **Basic Statistics of the Community.**

EUROSTAT, (1992), **Population and Social Conditions: Unemployment.**

Novak, T., (1988) **Poverty and thw State**, Open University Press, Milton Keynes.

Rubery, J. (eds), (1988), **Women and Recession**, Rutledge, London.

Witz, A., (1986), **Professions and Patriarchy**, Routledge, London.

** CEC: Commission of the European Communities.